

עשה לך מנהיג

13.8.2004

המלך
מחזק האל

במקום להאשים תהליכים היסטוריים ולזרום איתם, יש להקים מסגרות מיוחדות להכשרת מנהיגי העתיד ולתקן את ההיסטוריה בכוננת מכונן

עת הרחבת אופקים וממילא מצמצמת את שדה החשיבה של הלומד, בעוד שהשכלה הומניסטית משמשת תשתית להבנת תהליכים תרבותיים גלובליים ומקנה פרספקטיבה רחבת יתרון גם לעיסוקים במקצועות 'דיאליטי' כפי שמסביר אפלטון ב'פוליטיקה'. לא מומחיות מקצועית לבשעצמה, זיקרנית ככל שתהיה, יש בה כדי לעשות אדם למנהיג. אלא 'היריעה הכללית' כלומר, הראייה הפילוסופית.

זהו למעשה הפרדוקס של 'מלך פילוסוף', שהוא האידיאל האפלטוני: למרות שמלך ופילוסוף הם תרותי דת, רי, האמת היא אחת - אין אמת 'אמיתית' ואמת אחרת לצרכי הנהגת הציבור.

אפלטון גם קבע כי אין אדם יכול להגיע לתפקיד הנהגתי אם לא למד דיאלקטיקה, קרי אמנות החשיבה הביקורתית והטיעון הלוגי. נכון שכלל שמדובר בהמונים נראה כי הדמגוגיה יעילה יותר, אולם בהברות דמוקרטיות, על מנגנוני הביקורת שלהן, אין חשיבות מיוחדת לאמנות הריון שביטורה ההכרה כי כל מושג ומצב יכול כמובן, בכוח או בפועל, את ניגודו, וכי המציאות המוסרית, החברתית וההיסטורית היא מורכבת.

לעומת הקונטמציה השלילית של 'דמגוגיה', למנוח 'רטוריקה' יש קונטמציה חיובית. כיוון שהעניקה היתה אמנות הנאום - הכלי להכנת המחשבה, בת לוריתיה הקבועה של הדיאלקטיקה, בהיעדר שתי מומחיות אלה אין בידו השואף להנהגה היכולת להגיע קבוצות אנשים.

במציאות המתקדמת גלובלית אי אפשר לו לאדם ליוזם, לפתח ולהגיע למצוינות ללא הבנת הדינמיקה והתהליכים היסטוריים של מערכות פוליטיות, תרבותיות וכלכליות בינלאומיות. במערכת החינוך הישראלית, ובהכרה הישראלית ככלל, אין עדיין הכרה ככך. ממשק רים ערכיים עולה כי דמות ההשכלה של הישראלים הולכת ונודדת יחסית לדמות ההשכלה של אזרחי מדינות אחרות. טוב יעשו אפוא מסגרות טיפוח של שוחרי הנהגה גם אם טיפוח על תלמידותיו תרבות קריאה, וכמיוחס קריאה של עיתונות בינלאומית. במערכות החינוך של מדינות האיחוד האירופי מתפתחות כיום תוכניות בתחום זה, ומערכות העיתונות הבינלאומיים הגדולים דוגמת 'ההרלד טריביון' וה'ניו-יורק טיימס' משתפות עימן פעולה.

בשנים האחרונות קמו בארץ מכונים הנציעים תוכניות לפיתוח דרכי חשיבוה ואסטרטגיות למידה. זוהי גישה המרלגו על העיקר: אי אפשר ללמד אך לחשוב אם אין על מה לחשוב, וכדי שיהיה על מה לחשוב יש לקרוא ולהוסיף ידע. כמו כן התפתחה מגמה של הקמת בתי ספר 'דמוקרטיים', בהם שותפים התלמידים בקביעת תכני הלימוד והערכים ההינוכיים. והרי כיצד יכולים הם לקבוע תכנים וערכים אם אין להם עדיין השכלה מספקת 'תורת השלבים' כאן היא כדורו: ראשית קונה האדם ידע, אי ניתן להכשירו לנתח ידע זה, רק לבסוף יזהה הוא מצויד ביכולת לגבש דעה.

כמובן שעל המימד היהודי להיות חלק אינטגרלי מהיבט שרואי של שוחרי המנהיגות. מנהיג, בשונה ממנהל, פועל בהשראת אתוס קיים ותוך ניסיון לשמר, להעצים או לשנות את השפעתו. והנה, כל אתוס נתון במעטפת של אתוס כללי יותר, וכאשר מדובר בחברה הישראלית-יהודית מדובר באתוס היהודי לגונוני.

הכשרת שוחרי הנהגה מן הראוי שתיעשה במסגרות שתי הכיתות העליונות בבתי הספר: החינוך נעדר שיה במסגרת קדם צבאית. הדבר יתרום גם לשיפור איכות המתמטיים, להקלת קליטתם ביהדות מיוחדות ולהבנתם למסלולי פיקוד. גם האקדמיה תצא נשכרת מכך, אך עיקר ייעודה של התוכנית מכונן למתחכמים עצמם: אם נצליח להגביר את הפסגות הם ישאו עיניהם גבוה יותר.

דמותו האינטלקטואלית של בוגר בית ספר ישראלי, כמו גם של סטודנט במוסדות ההשכלה הגבוהה אצלנו, היא ירושה. התרבות הרווחת היא רדודה, נוטה לשטחיות ומגישה מן המוכן את הודו-מישמעי והרגעי. היא פוטרת מן המתיחה, שהיא ביסוד התפתחותו הרוחנית של האדם. מקובל ליחס תופעה זו ל"היסטוריה", כלומר, להתפתחויות החברתיות והכלליות, שעיקרן עיוותי מוסר, הומניזם, אגואיזם, שפל תקציבי וגאווה פוסט-מודרניסטית. אם ההיסטוריה אכן מתקלקלת מתוך עצמה, מצמצם מהותה ואגב התפתחותה, הרי שתיוקנה חייב להיות בכוננת מכונן. ולענייננו - יש להכשיר קבוצות עלית של גברים ונשים בעלי כישורים אינטלקטואליים, מוסריים ונפשיים, הראויים להנהגה. כיוון שמערכת החינוך הציבורית, המהותית לשוויוניות ואשר עניינה בטריפוח החלשים ולא החזקים, לא תוכל לעשות זאת - יש להקים לשם כך עמותות פרטיות, אשר תיאגנה גם למעוטי היכולת הכספית הראויים למסגרות כאלה.

הכשרת קבוצות הנהגה אין פירושה הכשרה להנהגה מדינית גרידא, שכן על ה'מנוחה' ההנהגה לבוא לידו ביטוי בכל מערכות החיים החברתיות. כך למשל, עניינה של הכלכלה המדינית הוא להעצים את העושר הציבורי ולשכל את נוטהות הלוקתו כך שהעניים יהיו פחות עניים והעשירים לא יהיו פחות עשירים. לכאורה, זהו עניין לכלכלנים לענות בו, אך לאמיתו של דבר רק מנהיג בעל שאר רוח וראייה רחבה, הכוון את המציאות מעבר לניסיונות הכלכליות, מתוך רגישות לצרכי הפרט מחד גיסא והבנת מגבלותיהם של צרכים אלה מאידך גיסא - עשירי לשקלל מנגנון, רגישות ואפשרויות לכדי הנהגה כלכלית נכונה. הכלכלנים ישמשו בידיו כלי שרת לבניית הנוטהות הנוארטיות ואילו הוא ישמש מצביא המצביע על הכיוון.

כך גם המצביא החינוכי: אין הוא 'טכנאי בחינות' גרידא וגם אין הוא 'טכנאי ערכים', ה'מריץ' דרך גרונד אוסף של משפטים קדומים' כדברי הסופר הגרמני בן המאה ה-19 קרוב פישר. החינוך הוא בעיקרו תהליך של עיצוב, וכמו כל עיצוב הוא לפעמים לוחץ ומעיק - גם למעוצב וגם למעצב. מלאכת החינוך מטבעה מכוננת אל הפרט, אך ניוונה מתוך ראייה רחבה יותר, של תיקון החברה. אם יסוד התפתחותו הבריאה של הפרט הוא קריאת רדוד למיוחד שבו, הרי שתיוקן הקולקטיב החברתי טי טמוך דווקא ביצירת אחרות, למצער חינוכית. אך ביטא זאת פרידריך ניטשה? החינוך הוא אמצעי להרס היוצא מן הכלל לטובת הכלל.

המנהיג נדרש אפוא בתחומים שבהם המדע, הטכנולוגיה והרציונליזם הצרוף אינם מציעים פתרונות חד משמעיים, אלא רק מטייעים לאינטואיציה הבריאה. מכאן שהכשרת המנהיג עניינה פיתוח ושכלול התובנה האינטיואיטיבית אגב הקניית השכלה כללית וחיוקם של כשרים מוסריים ורגשיים.

הראשונים בתרבות המערבית שנקטו בגישה זו היו הסופיסטים, במאה החמישית לפני הספירה. הם הוסיפו על מסגרת בתי הספר היסודיים תוכניות לימודי המשך בספרות, מתמטיקה, תורת המידות, דיאלקטיקה ורטוריקה. הם גרסו כי הצלחת החינוך תלויה בשלושה גורמים: כישרון טבעי, הידע של המורה ותרגול. והנה, במערכת החינוך הציבורית במדינת ישראל אין הכרה מספקת בחיוניות התרגול; בבתי הספר התיכוניים כמעט שלא נדרשת הבנת שיעורי בית, והתרגול מעשי מסוג עריכת ויכוחים, יישום דרכי קבלת החלטות או עמידה במשימות שונות - כמעט שאינו קיים.

אך בעיה יסודית יותר היא תפיסה שגויה של ההשכלה הכללית, המשתקפת בזולל במקצועות ההומניסטיקה. בחינוך התיכוני, המקצועות היוקרתיים ביותר הם המקצועות המדעיים והטכנולוגיים, אשר אכן הם שמקנים לבעליהם מעמד כלכלי-חברתי גבוה. אולם, לאתרונה ניכרת בעולם המערבי הכרה ככך שמקצועות היחיד מונ-